

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

ORMAN FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SERİ B. CİLT V. SAYI I. 1955

MEŞE (QUERCUS) - HAKKINDA ETİMOLOJİK VE TARİHİ ETÜDLER

Yazan

Doçent Dr. Selâhattin İnal

Ormancılık Politikası ve Amenajman Enstitüsünde

GİRİŞ

Paleontolojik ve Antropolojik müşahedeler göstermektedir ki, ilk insanın Dünya'ya geldiği zamanlarda yer yüzü, az çok bugünkü flora ve faunasına sahip bulunmakta idi. Bugün halen iptidai bir şekilde yaşamakta olan bazı Afrika ve Asya kavimlerin'in yaşayış tarzlarının tetkikinden anlaşıldığına göre ilk insan, tıpkı bugünküler gibi, yaşama muhitini saran bu iki âlemin nimetlerinden faydalanmak suretile eksistens sahibi olabilmıştır. Ancak, insan nefsinin ve neslinin korunmasında, bitki âleminin rolü hayvan âlemine nisbetle çok daha büyük olmuştur.

Bitki âleminin insan için en çekici ve en önemli tipi, hiç şüphesiz "Orman formasyonu" dur. Çünkü orman, fizik ve moral ihtiyaçların karşılanması bakımından diğer bitki formasyonlarına nisbetle çok daha zengin imkânlara sahiptir. Nitekim orman, canlılar âlemine yeni katılan insan için, koynunda gizlediği ağaç kovukları, mağaraları ve sarp kayalıklarile mükemmél bir korunma ve barınma yeri olmuştur. Orman aynı zamanda canlı ve cansız türlü tabiat tehlikelerinden koruduğu insan için, gıda kaynağı olmak gibi hayati önem taşıyan bir diğer vazife daha görmüştür. İlk insan, sayısız bitki türlerinin terkipli ettiği bâkir ormanda, çiçek, meyve, yaprak, lif, kabuk, kök ve mantar gibi zengin bir yiyecek ve giyecek kaynağı bulmuştur. Bu kaynak, karada, suda ve havada yaşayan ve orman canlı bütünüünün birer parçası olan türlü av hayvanlarile bilhassa zenginleşmiştir.

İlk insanın türlü fizik ihtiyaçlarını gideren, belli kanun ve kaidelerin tesiri ile muayyen zamanlarda muayyen tezahürler gösteren orman, onun iç âlemini dolduran esrarlı bir varlık olmada gecikmemiştir. Orman karşısında duyulan ve korku ile karışık bulunan saygı, sevgi, hayranlık ve şükranlık hisleri, ormana kudsiyetler ve ilâhî kudretler izafe edilmesine kadar ileri götürülmüştür. Biz bu olayların gerçekleşmiş ifadelerini başta Türkler olmak üzere muhtelif milletlerin gerek mitolojisinde ve gerekse din tarihlerinde görmekteyiz.

Dünya'yı kaplayan geniş ormanların çeşitli ağaç cinslerinden ve belki en başta gelenlerden birisi de meşe (Quercus) dir.

I — MEŞE KELİMESİNİN ETİMOLOJİK ORJİNİ

Meşe kelimesi, türkçede iki anlamda kullanılır. Birincisi, lâtince karşılığı Quercus olan bir cins ağaç mânâsıdır. İkincisi de meşe ve meşelik şekillerinde olup bu da orman mânâsına gelir. İkinci anlamdaki meşe kelimesi, yazı dilimize geçmiş değildir. Bu, daha ziyade halk arasında ve konuşma lisanında kullanılır. Meşe kelimesine hem ağaç, hem de orman mânâsile türkî ve manilerimizde sık sık raslamak mümkündür. Zaten meşe, tıpkı kavak, söğüt, çam, çınar, kiraz gibi Türk halk edebiyatında geniş yeri olan bir mefhumdur.

Meşe kelimesinin farscadaki “bişe” kelimesinden alındığı söylenir. Farscada bişe, meşelik orman ve sazlık mânâlarına gelmektedir (1).

Meşeye, meyvesine verilen pelit adından dolayı sade “pelit” veya pelit ağacı da denir. Memleketimizin güney doğu bölgelerinde ve bilhassa Hatay, Antep ve Maraş havalisinde bu kelime, palıt veya palut şeklinde telâffuz edilir. Adana, İçel ve Niğde taraflarında ve Anadolu'nun diğer bir çok yerlerinde ise meşeye pelit denir. Bununla ilgili olarak pelit kelimesi, memleketimizde bir çok yerlerde köy ve mevkiî adı olarak da kullanılmaktadır. Nitekim, Genel Nüfus Sayımı İstatistiğinden alınmış olan köy isimlerine ait ekli listede, pelit kelimesinin en çok “pelitli” daha sonra “peliticik” ve diğer kelimelerle beraber mürekkep isim halinde kullanıldığını görüyoruz.

Yine palamut keilmesinin de palamut meşesinin tabii yayılış sahası olan Batı bölgelerinde köy adları olarak kullanıldığına şahit oluyoruz. (6), (x).

(x)

Vilâyeti	Kazası	Nahiyesi	Köy adı
Kastamonu	Kargı	Merkez	Pelitözü
Kocaeli	Gebze	Merkez	Pelitli
Kocaeli	Kandıra	Merkez	Pelitpınarı
Ordu	Gölköy	Aybastı	Pelitözü
Ordu	Ünye	Merkez	Pelitliyatak
Tokat	Niksar	Merkez	Pelitli
Zorguldak	Devrek	Merkez	Pelitli
Zonguldak	Safranbolu	Merkez	Pelitveren
Ankara	Kızılcahamam	Merkez	Peliticik
Balıkesir	Merkez	Konakpınar	Peliticik
Bolu	Merkez	Merkez	Peliticik
Bolu	Göynük	Merkez	Peliticik
Çankırı	Çerkeş	Merkez	Peliticik
Kastamonu	Kargı	Merkez	Peliticik
Antalya	Kaş	Kalkan	Palamut
Çanakkale	Bayramiç	Merkez	Palamut
Izmir	Tire	Merkez	Palamut
Tekirdağ	Şarköy	Merkez	Palamut
Samsun	Bafra	Merkez	Pelit Büyükkarıca
Samsun	Bafra	Merkez	Pelit Büyüksekicek
Aydın	Karacasu	Merkez	Palamuteuk

Meşenin öz türkçedeki karşılığı “Kaba ağaç” dır. Buradaki kaba kelimesi daha ziyade gösterişli, güzel ve kuvvetli mânasına gelir. Kabadayı, kabaca bir çocuk, kaba bir uşak ifadelerinde olduğu gibi. Türkiye’de halen bir çok mevkîî ve orman adları da bu isimle anılır. Palamut meşesi hakkında 1948 yılında Orman Umum Müdürlüğü vasıtasile orman teşkilâtına yapılan bir anket münasebetile alınan cevaplarda meselâ Burhaniye’de palamut meşesine kaba ağaç denilmekte ve Civril’in Yuva köyünde palamut meşelerinin bulunduğu mevkîe de “Kaba ağaç” adı verilmektedir. Ayrıca eski metinlerde de meşeye kaba ağaç dendiğine rastlıyoruz. Nitekim Dede Korkut da hikâyelerinde bu kelimeyi sık sık kullanmaktadır.

Oöfele, “Vorgeschichte der Cecidologie der klassischen Schriftsteller” adlı yazısında Sümerler’in ve Akatlar’ın meşeye yahut ta kayına Mekkû adını verdiklerini yazmaktadır. (2)

Sümer ve Akatların vatani olan Mezapotamya’da tabiaten kayın bulunmadığına göre bu ismin meşe ağacına verilmiş bir ad olması çok daha kuvvetle muhtemeldir. Kaldı ki, yine “Oöfele”, aynı eserde Asur kralı Assurnesirpal’ın Kilikya, seferinden dönüşünde Mehrû adı verilen Kilikya meşelerinden büyük direkler imâl ettirdiğini ve bunları beraberinde götürüp Niniva şehrindeki İschtar mabedinin inşasında kullandığını yazmaktadır.

Buna göre Sümer ve Akatlar’ın meşe için kullandıkları Mekkû tâbirinin, Asuri’ler zamanında Mehrû şekline inkılâp etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Mekkû, mehrû ve meşe kelimelerinin ifade ettikleri mefhum, aynı olduğu gibi, birbirleri arasında da fonetik bakımından oldukça yakın bir benzerlik mevcuttur. Daha esaslı etimolojik ve filolojik izah ve araştırmaya muhtaç olmakla beraber, kanaatimizce, türkçedeki meşe kelimesinin, aslında Sümer ve Akatların meşe için kullandıkları Mekkû kelimesinden alınmış olması çok kuvvetli bir ihtimal dahilindedir.

Eski yunanca’da meşeye “Drys” denir. Bu kelime, Hinducermen dilindeki Dereu veya Dru kelimesinden alınmış olup sert, katı, kaba ve kuvvetli mânalarına gelmektedir (14).

Lâtincedeki meşe mânasına gelen Quercus kelimesi, Camus, A. nın Gentil’e dayanan izahına göre, Elen dilindeki Kair-Quez kelimesinden alınmış olup bu da, güzel ağaç, mükemmel ağaç mânalarına gelmektedir (3).

Eski Suriye dilinde meşe ve orman meşesi mânalarında kullanılan kelimelerin etimolojik tahlilleri yapıldığı takdirde, bunların sümerce’den geldikleri ve yaşamak, şifa bulmak ve ilâhlar bitkisi mânalarını taşıdıkları görülür (10).

II — TARİH BOYUNCA MEŞE

Meşe, üstün kalitesi dolayisile bütün tarih boyunca çok kullanılan ve bu sebeple çok tahrip edilen bir ağaç cinsi olmasına rağmen, bugün bile

Dünya üzerinde geniş bir yayılış sahasına mâlik bulunmaktadır. Dünya'nın bütün kıt'aları üzerinde yetişmekte, ekvator dan kutup sınırlarına ve deniz seviyesinden 3500 metreye yükselen Alp rejyonlarına kadar her tarafta müşahede edilmektedir (2). Camus, A, "Les Chenes" meşeler adlı eserinde, alt türler (Sub sp.) ve melezler (Hybrid) hesaba katılmaksızın 292 tür saymaktadır ki, bu türlerden birçoklarına ait alt tür ve melezlerin sayısı 10'u bulmaktadır. Schwarz, O'ise meşe cinsinin tür sayısını 320 olarak vermektedir. (13)

Meşe, bitki tarihi bakımından da çok eski bir ağaçtır. Bu cinse ait ilk fosillere kretase (tebeşir) formasyonları arasında raslanmaktadır. (3).

Meşe, gerek sağladığı faydaları, gerek dış görünüşü ve gerekse hayat tarzının özellikleri dolayısıyla, insanlar üzerinde yarattığı umumî ilgisi bakımından çok önemli bir ağaç olmuştur.

Meşe, aslı ve talî hasılat ile insanlara çok eski zamanlardan beri büyük faydalar sağlayan bir orman ağacıdır. Aslı hasılatını teşkil eden odunu, gerek kullanacak ve gerekse yakacak odunu olarak en kıymetli addedilen odunlardandır. Kullanma odunu olarak meşe, gayet sağlam ve dayanıklı olup eskiden beri revaç görmüştür. Bilhassa gemicilikteki, inşaattaki, ziraat âletleri ve fiçı imâlindeki özellikleri dolayısıyla her tarafta aranmış ve bu yüzden yer yer büyük ölçüde tahribe uğramıştır. Neolitik devrin ayrı bir medeniyet kolu olarak mütalâa edilen ve Palafit adını alan göl bedelleri medeniyetinin bu ağaçtan gerek sağlamlığı ve gerekse dayanıklılığı dolayısıyla bilhassa faydalandığı muhakkaktır. Nitekim, Camus, A, Kamille Jülian'a atfen Fransa ormanlarının ta neolitikler zamanında tahrip edilmeğe başladığını haber vermektedir. Yine A. Camus, Eig'e atfen Filistin dağlarını kaplıyan meşe ormanlarının Mısırlular'ın buraları istilâları sırasında tahrip edildiğini yazmaktadır. Asuri kralı Assrunasipal'in Kilikya'yı istilâ ettiği zaman buralardan memleketine birçok ganaim getirdiğini ve bu arada Mehrû denilen kilikya meşelerinden (Milâddan önce 860-880) büyük çaplı direkler yaptırdığını ve bunları Niniva şehri mabetleri için beraberrinde getirdiğini biraz önce söylemiş bulunuyoruz (10). Venedik şehrinin kazık ızkaraları üzerine inşaaı için Dalmaçya sahillerinin meşe ormanlarından faydalandığı hepimizin malûmudur. A. Camus'un verdiği izahata göre güney Fransa'daki meşe ormanlarının tahribine Ligürler'in buraya gelmesiyle başlanmıştır. Bu tahrip, Romalılar zamanında istilâ hareketlerini güçleştirdiğinden dolayı bilhassa artmıştır. Jul Sezar, Roma'ya odun tedariki maksadile Massalio adındaki mukaddes meşe ormanlarının kesilmesi için em'ir vermiştir. Hattâ askerler dinî inanışları dolayısıyla bu emri yerine getirmekte tereddüt ettikleri için Sezar bir meşe ağacını bizzat kesmek zorunda kalmıştır (3).

Türkiye'nin sahile yakın meşe ormanlarından bir kısmı, Osmanlı'lar

zamanında hattâ yakın tarihlere kadar, donanma ve Tophane ihtiyacı için hususî bir faydalanmaya tâbi tutulmuştu.

Maden devrinde (Bakır, Tunç, Demir), meşenin gerek ihbar hassası ve gerekse harurî kudretinin yüksekliği dolayısıyla cevherin toprak altından çıkarılması ve bilâhare işlenmesi işlerinde —bilhassa meşe ve madence zengin olan Anadolu'da— fazlaca faydalanıldığı kuvvetle tahmin olunabilir.

Meşenin yakma odunu ve odun kömürü olarak büyük bir değeri vardır. Meşe odununun ve kömürünün harurî kudreti yüksek ve vücûde getireceği kor, miktar itibarile fazla ve diğer odun türlerine nisbetle de çok daha devamlıdır.

Meşenin bazı türleri, kabuklarındaki mantar ve ihtiva ettikleri tanen maddesi bakımından hususî bir önem taşırlar. *Q. suber*'in mantarı, *Q. pedunculata* ve *Q. sessiliflora* ve diğer bazı türlerin kabuk tanenleri, insanları çok eski zamanlardanberi ilgilendirmiştir. Farmakolojide, deri ve boya endüstrisinde hususî sarf yerleri bulunan ve yerleri başka maddelerle doldurulamayan bu ürünler, insanların feragat edemeyecekleri önemli birer orman mahsulü haline gelmişlerdir.

Meşenin yaprağı bazı ilâçların imâlinde kullanılır. Eski Yunanlılar zamanında Hipokratlar, meşenin yaprağını balla ve yağla karıştırıp Histeri tedavisinde tütsü olarak kullanmışlardır (14).

Meşe külü, Babilî'ler ve Asurî'ler ve daha sonraları Mezapotamya kavimleri tarafından kurt yağı ile karıştırılmak suretile saç çıkarmada ilâç olarak kullanılmıştır (10).

Büyük ve küçük baş hemen bütün hayvanlar, meşe yaprağından fazlasile hoşlanırlar. Bu sebepledir ki, meşe ağacının fazla bulunduğu ormanlık mntakalar, eski devirlerdenberi otlatma için en müsait yer addedilmişlerdir. Gerek Babilîler zamanında ve gerekse daha önceleri, Musul-Gargamış hattının kuzey kısmında kaian ve ziraate elverişli olmayan ormanlık mntakalar, yalnız otlatma ve mazi mahsulünden faydalanma maksadile idare olunurdu (10).

Meşenin meyvesini teşkil eden pelitten, insanlar Prehistorik ve H'storik çağlarda gıda olarak bol ölçüde faydalanmışlardır. Kaliforniya'da Nevada'da, Utah'da, İdaho'da bir çok yerli Amerikan (İndiyner) kabilelerin başlıca gıdasını meşe peliti teşkil ederdi. Bunlar peliti öğütüp ve kaynatmak suretile tanenini çıkartırlar ve ekmek olarak yerlerdi. Meşe pelitinden tıpkı Batı Amerikalılar gibi, Akdeniz Milletleri de gıda olarak bol ölçüde faydalanmışlardır. Klâsik devrin müellifleri bize bu hususta fazlasile bilgi vermektedirler. Hattâ bu sebepledir ki, pelit, hemen bir çok kavimler arasında müşterek bir ada sahip olmuştur. Pelite Akat'ların Bal-Ti-İt-Tum, Babil'lerin ve Asurî'lerin Belitu, eski, Suriyeliler'in ve Arapların Baluta, Yunanlılar'ın Balanos, İspanyollar'la Cenubî Fransalılar'ın Ballota ve Ro-

mahlar'ın Blans yerine Glans demeleri bir tesadüf eseri olamaz (10). Türkçedeki pelit bazı yerlerde de palıt şeklinde telâffuz edilen ve meşenin meyvesi veyahut ağacı mânasına gelen kelimenin arapçadaki Belut kelimesinden geldiği söylenir. Bilindiği gibi Cupulifera familyasına Belutiye familyası denir. Yalnız yukarıdaki izah, bize açıkça göstermektedir ki, Belut kelimesi de arapçaya ufak değişikliklerle eski Suriyeliler'in Baluta, Babil ve Asuriler'in Belitu ve nihayet Akatlar'ın Bal-Ti-İt-Tum kelimesinden alınmıştır. Zira Oöfele'nin de dediği gibi, Arabistan ve dolayısıyla eski arapça dili, meşe ağacını esasen tanımazlar. Bu sebeple Belut kelimesinin arapçaya, eski Suriye dilinden geçen yabancı bir kelime olması icap eder. O halde türkçedeki pelit kelimesinin arapçadaki Belut kelimesinden gelmiş olduğu iddiası pek varid görülememektedir. Kanaatımızca adı geçen muhtelif milletler gibi, Türklerin de bu kelimeyi telâffuzlarına uygun bir değişikliğe uğratmak suretile akatcadan almış olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Hesiod, Teophrast ve Strabon meşe pelitinin gıda olarak istihlâk edildiğinden sık sık bahsetmektedirler (10).

A. Camus, pelit hakkında uzun bilgi vermekte ve ezcümle şunları söylemektedir: Varro ve Plindius'a göre meşe hububat zerriyatından evvel Avrupa milletlerinin esas gıdasını teşkil ediyordu. Hattâ Arkadien'ler palamutla geçindiklerinden bunlara Balanophages yani palamut yiyen adı verilmiştir. Strabon'a göre Lusitania'da halk, senenin muayyen zamanlarında kurutulmuş ve öğütülmüş palamut ekmeği yedi. Louis Bordeaux, eski Fransızlar'ın ve Cermenler'in meşeye atfettikleri kutsal hürmetin sebebini meşenin kendilerine sağlamış olduğu gıdaî ehemmiyetle izah etmektedir. Şarlıman hanedanı zamanında manastırlarda sık sık pelit istihlâk edilirdi. Kıtık devrelerinde en fena meşeler bile öğütülmek suretile fakirlere gıda olmuştur. Birinci Fransuva ve 14. cü Lui zamanına ait muhtelif müelliflerin kitaplarında meşenin gıda olarak sarf ve istihlâk edildiğine dair yazılarını okuyoruz. 1907 kış kıtlığında fazlasile pelit istihlâk edilmiştir. Kuzey memleketlerin tatsız ve yemeğe pek elverişli olmyan meşelerine karşılık, güneye indikçe pelitler daha lezzetli olurlar. Nitekim, Q. ilex ve Q. suber'in pelitleri İtalya, İspanya, Portekiz ve Cezayir'de çok eskidenberi istihlâk edilmektedir. Amerika'nın beyaz pelitleri de az tanenli olduklarından yenmek suretile kıymetlendirilmektedirler. Hattâ Kuzey Amerika'nın bazı kısımlarında meşe pelitleri kahve yerine kullanılmaktadır. Araplar'ın Raca houd denilen bir nevi otlarına, kavrulmuş pelit karıştırılır. İspanyada kakao ile karıştırılarak barsak hastalıklarında muvaffakiyetle tatbik olunur (3).

Bizim memleketimizin bazı doğu, doğu güney illerinde ve Torosların bir çok yerlerinde bugün bile meşe peliti, yenmek suretile istihlâk olunmaktadır. Kayseri, Maraş ve Antep havalisinde meşe pelitleri halk tarafın-

dan toplanıp pazarlarda satılır. Bunlar ya kum içerisinde veya küplerde serin yerlerde muhafaza olunur. Kışın kestane gibi çerez olarak yenir. Kaynatmak, ateşe gömmek suretile yendiği gibi çiğ olarak ta yenir. Bu mıntakalardaki pelitlerin Q. Hass ve Q. pedunculata gibi saplı meşelere ait olduğunu sanıyorum. Meşe peliti, I. ci Cihan Harbinde memleketimizin bir çok yerlerinde una katılmak suretile yenmiştir.

Kotschy, Adana pazarlarında palamutun bir akrabası olan Q. pyrami ky.'ya ait pelitlerin alınıp satıldığından ve halk tarafından yenilmek suretile istihlâk edildiğinden bahsetmekte (8) ise de, bir çok yıllardanberi Adana'da palamutun satıldığına raslanmamıştır.

Pelit, koyun, keçi gibi küçük baş ve sığır, at ve hattâ deve gibi büyük baş hayvanlara yem olarak verilmektedir. Kaz, hindi gibi kümes hayvanlarının bilhassa sevdiği gıdalarındandır.

Meşenin pelitini yani meyvesini saran kadeh (çanak) ve bunun üzerindeki tırnaklar (pullar - harşefler), bazı meşe türlerinde fazlaca tanen ihtiva ederler. Tanen dericilik, boyacılık ve ilâç imâli için büyük bir önem taşıdığından insanlar, meşenin palamut adını verdiğimiz bu tâli mahsulünden de eskidenberi fazlaca faydalanmışlardır (5).

Bir çok meşe türlerinin genç sürgünleri, tomurcukları ve yaprakları üzerinde husule gelen patalojik teşekküller vardır ki, bunlara mazi (gal) adı verilir. Bunlar bilhassa Yakın Şark'ın ve Ön Asya'nın kültür ve ekonomi hayatında çok eskidenberi büyük rol oynamışlardır (12).

Bir çok çeşitleri bulunan bu mazıların en başında Cynips gallae Tinctoria'nın Qu. İnfektoria üzerinde vücade getirdiği şark mazılarıyla (Buna Türk mazısı, Musul mazısı, Halep mazısı, İzmir mazısı da denir.) Cynips İnsana Wustuw'un sebep olduğu Basra mazıları veya "Sodum elmaları" gelir.

Oöfele, yukarıda adı geçen yazısında bu mazıların Sümerlerden başlamak suretile Akatlar, Hititler, Babiller, Asuriler, İranlılar ve daha sonraki devirlerde, oynamış olduğu büyük rolden uzun uzun bahsetmektedir. Oöfele'nin ortaya koyduğu vesikalara göre Sümerler bundan 5000 sene önce, mazıyı haşhaş ve diğer dokuz muhtelif madde ile karıştırarak dahilen almak suretile tifus hastalığının tedavisinde kullanmışlardır. Aynı reçeteye kullanma şekli değişik ve sihirbazlık inanışlarla karışık olarak Babil zamanına ait vesikalar arasında da raslanmaktadır. Oldukça yüksek bir tabiat bilgisine sahip olan Sümerler ve Akatlar mazıyı, başta dericilik olmak üzere tababette, boyacılıkta ve mürekkep imâlinde kullanmışlardır. Yine Oöfele'nin iddiasına göre yuvarlak ve kapalı mânasına gelen gal kelimesi, Sümer dilindeki Kud-Kur yahut da aynı mânaya gelen Kul kelimesinden ve Kekides kelimesi de Akat dilindeki Kamkadu kelimesinden alınmıştır. Hattâ Sümerler, mazının henüz sineği içinde olanla, sineği çıkmış ve uçmuş olanlarını birbirinden tefrik etmişler ve bunlara ayrı ayrı ad

vermişlerdir. Birincisine, yani yeşil maziya, deliksiz mânasına olarak Kudhu ve sineği içinden çıkmış olan beyaz renklisine de delikli mânasına olmak üzere Kudmus demişlerdir.

Yine Babil, Asur devrine ait elde edilen çivi yazılı vesikalardan anlaşılmaktadır ki, mazı meşelerinden mürekkep ormanlar, hususî bir ihtimam ile idare olunmakta idiler. Musul - Gargamış hattının kuzey kısmına raslayan dağların mazı ormanları, devletin belli başlı gelir kaynaklarından- dı. Mazıların toplanması, muhafazası ve muhtelif maksatlar için sarfedilmesi işi din adamlarının uhdesine terk olunmuştu. Zaten memleketin ekonomik hayatı, Allahın yer yüzündeki vekili olan kiral namına din mensupları tarafından mabet hizmeti adlı bir organizasyon tarafından sevk ve idare edilmekte idi. Her yılın mahsulü, tıpkı somak, manga vesaire gibi ambarlarda muhafaza olunur ve yıllık verim farkları ambarlardaki ihtiyat mal ile tevzin edilirdi. Mazı ormanlarının bakımı ve mahsulünün toplanması işi ile muayyen kimseler meşgul olurlardı. Son Asur Kırallığının Sarayında bulunan kitabelerden öğrenildiğine göre, Harran şehri halkı, gördükleri işlere göre muayyen sınıflarda toplanmakta ve bu arada bir kısım halk da mazı meşelikleri işleriyle tanzif olunmakta idiler. Hattâ burada, beher şahsa 1250 - 15000 meşe ağacı verilmiş olduğu dahi kaydedilmiş bulunmaktadır. Niniva şehrine ait arşivlerde bu suretle 31 aileye 500000 meşe ağacı verilmiş olduğu zikredilmektedir.

Eski tarihlerde mazının ticareti Finikeliler tarafından yapıldı. Bugün bizim şark mazısı veya Türk mazısı dediğimiz maziya o zamanlar Hitit mazısı adı verilirdi. Mazılar, sahildeki Gebal şehrine getirilir ve buradan Mısır'a, Girit'e, Yunanistan'a, Kuzey Afrika'ya ve İtalya'ya sevk olunurdu.

Meşenin bir çok türleri, dış görünüşleri bakımından heybetli ve muhteşem bir manzara arzederler. Meşeler, derine giden kökleri, kalın kaba gövdeleri ve kuvvetli dallarile, kar, fırtına ve benzeri tabiat olaylarına en çok dayanan ağaçlardandır. Muvazeneli, kalın ve koyu renkli dallarının yazın yapraklı olduğu zamanlarda bile, yer yer görünmesi, meşe ağacına kudret ve itimad telkin eden bir güzellik verir.

Meşeler, büyük bir yaşama kudretine sahiptirler. Bu sebeptendir ki, çok geç yaşlarda bile, kök ve kütükten sürgün verebilirler.

Bir çok türleri, helyofil karakterleri dolayısıyla başka ağaçların gölgesinde yaşamağa tahammül edemezler. Aksine olarak gölgelerinin çok kesif olmaması, çatıları altında bir çok bitkilerin yerleşip yaşamasına imkân verir. Bu hallerile meşeler, diğer bitkileri koruyan şahane bir eda taşırlar.

Meşe ağır büyüyen ve fakat çok yaşayan bir ağaçtır. Bu sebeple çok kalın çaplar teşkil edebilir. Salisch (11) Almanya'nın en büyük meşesi olarak Mecklenburg - Schwerin de Graf Plessen'e ait İvenack ormanındaki bir meşeyi zikretmektedir. Bu meşenin boyu 40 metre olup, 0,50 metredeki gövde çapı 10,40 metreye ulaşmaktadır. Yapılan tahmine göre bu

ağacın odun kitlesi 230 metre küpü bulmaktadır. Salisch, aynı eserde yaşı 1000 yılı aşan müteaddit meşelerden bahsetmektedir.

Kuzey milletleri nezdinde meşe, güney milletleri nezdindeki defnenin yerini tutar. Bu milletlerden bilhassa Almanlar zafer, şöhret ve ikbal sembolü olarak daima meşeyi alırlar. Hattâ harpten dönenlere meşe yapraklarından zafer tacı, kıral, prensler için de meşe dallarından şeref taçları yaparlar (11). Hattâ Almanlar bu geleneğe uymak suretiledir ki, 1936 Dünya Olimpiyadları münasebetile Berlin civarında inşa ettikleri Olimpiyad köyüne, ebediliğin, Alman kudret ve kuvvetinin sembolü olarak merasimle meşe ağaçları dikmişlerdir. Bundan başka, Olimpiyadlarda Dünya birinciliği kazanan her sporcuya bir de ayrıca meşe fidanı hediye etmişlerdir (9).

Meşe ağacı, bir çok şair ve ressamlara yaz ve kış manzarasile üzerinde durulan bir sanat motifi olmuştur.

III MİTOLOJİDE MEŞE

İşte bu sayılan ve hemen hiç bir orman ağacında toplu olarak mevcut olmıyan özellikleri dolayısıledir ki, meşe ağacı, muhtelif milletlerin gerek d'ni ve gerekse esatiri hayatında büyük bir yer almıştır. Meşeye ait özellikler, Teophrast'ın "meşe bütün ağaçların en mahsulदारıdır." şeklindeki meşhur cümlesinde toplu ifadesini bulmuş bulunmaktadır.

Bilindiği üzere Türk mitolojisinde de ağaca büyük bir önem verilir. Bir çok ulus ve oymakların adı ağaç adlarıyla anılır. Hattâ Kıpçaklar gibi bazı büyük kabilelerin meydana gelişleri ağaçla ilgili olarak izah olunur (15).

İdil Havzasında yaşıyan bazı kabilelere, Mişarlar veya meşe erleri, yahut ta Atillâ ve oğulları devrinde Karadeniz sahillerinde yaşıyan ve onun tabiiyetini kabul eden diğer bir Türk boyuna da "ağaç erleri" veya "meşe erleri" denilmesi, eski Türklerin huş ve çam gibi diğer ağaçlar yanında meşeye de atfettikleri önemi göstermektedir. Dede Korkut bir çok hikâyelerinde "Gölgelikçe kaba ağacın (meşe ağacının) kurumasin" diye dua eder (15). Eski ve yeni bir çok halk türkülerinde meşenin ne kadar çok tekrarlandığını hep biliriz. Bugün bile muhtelif paralarımızın ve armalarımızın üzerinde meşe yaprağının yer almış olması, bu ağaca karşı olan bağlılığımızın devamından başka bir şey değildir. Nitekim, 1933 yılında Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüleri kurulurken, bu müessesenin uzun ömürlü ve verimli olmasının bir sembolü olarak, meşe ağacı dikilmiş idi. Yine 1937 tarih, 6738 sayılı Orman Nizamnamesi'nin 35. ci maddesi gereğince de, umumî ormancılık işareti olarak iki meşe yaprağı ile bir palamut kabul edilmiştir.

Bir çok batılı ve güneyli milletlerin ve bu arada Yahudiler'in (3), Asu-

riler'in (7) mitolojilerinde de meşeye özel bir önem verildiğini görüyoruz. Oöfele, Asuriler'e ait hemen bütün arazi manzarası temsil edilen relieflerde meşe ve asma motiflerinin de yer almış olduğunu söylemektedir (10).

Meşe bilhassa Yunan mitolojisinde büyük bir yer alır. Yunan mitolojisinin büyük şairi Homer, "Yağmur, meşeleri ıslattığı vakit periler sevinir, Meşelerin, yapraklarını döktüğü vakit de periler ağlar" demektedir (4). Eski Yunanlılar'daki bir inanışa göre, "Meşe ağacı, topraktan ilk insan olarak yaratılan Arkatlar'ın ilk akrabasıdır." yahut ta "ilk insanlar, meşeden hâsıl olmuşlardır." "Zeus, meşeye mukaddes nazarile bakardı. Hattâ evlilik ilâhesi Hera'yı kıskandırmak için Biotien'de yetişen çok büyük ve yaşlı bir meşe ağacından nişanlısı Daidale'in yahut ta karısı Platia'nın tabii büyüklükte bir heykelini yaptırmıştı." "Argomant adlı kahramanlar, tabiat ilâhesi Rhea'ya kurban keserlerken başlarına meşe yapraklarından taçlar yaparlardı. Zira, onlara ilk gıdayı veren, o ağaç olmuştu." Bir rivayete göre, Arkas, bir gün, bir meşe ağacının kovuğunda yaşamakta olan ağaç ilâhı Chrysopelei'yi taşıyan bir ırmağın mecrasını değiştirmek suretile boğulmaktan kurtardı. Sonra bu ikisinin birleşmesinden Pheidias ve Elatos doğdu ki, Arkatlar'ın menşesi işte bunlardır.

"Keltler, Zeus'a dua edecekleri zaman bu duayı yaşlı bir meşe altında yaparlardı." "Delos adasındaki Apollo mabedinde Apollo'ya sunulmuş altından mamul iki meşe çelengi bulunurdu. Bunun gibi İmparator Neron da Olympia mabedine üç tane altından yapılmış meşe çelengi vakfetmişti." (14).

Romalılarda da meşe, aynı şekilde takdis edilmiştir. Bu sebeple'dir ki, ilâhlardan Jupiter'in, Apollo'nun, Herakles'in ve imparatorlardan Ağustos'la beraber daha birçoklarının başlarında daima meşe yapraklarından yapılmış taçlar görülür. Romalılara ait bir çok relief ve resimlerde muhtelif paralar ve kıymetli taşlar üzerinde meşe motiflerine raslanmaktadır.

Romalılar Anadolu'da oturdukları müddetçe palamut meşesine bilhassa önem vermişlerdir. Anadolu'da palamut meşesiyle ilgili olarak yaptığımız arazi etüdleri esnasında, Romalılardan kalma bazı tarihî mahalleri ve eserleri, palamut meşesiyle alâkalı vesikalara raslamak ümit ve düşünceyle, imkân nisbetinde gözden geçirmeğe çalıştık. Bu araştırmalarda tahmin ettiğimiz gibi bir çok enteresan vesikalar da elde ettik. Bu hususta muharririn, "Palamut meşesi, coğrafi yayılışı, ekonomik önemi ve amenajman esasları", Ankara 1953 adlı eserinde bilgi verilmiş bulunmaktadır (5).

Cermenlerde ve İskandinavyalılarda meşe uzun müddet takdis edilmiş ve ilâh mertebesine çıkarılmıştır. Bunlar meşeyi, ilâh Thor'un bir sembolü olarak kabul etmişlerdir (3). Hattâ hristiyanlığın kabulünden sonra bile, muhtelif papaların şiddetli yasaklarına rağmen Almanya'da 11. ci ve Litvanya'da 16. cı Yüzyıla kadar meşelere tapma âdeti devam etmiştir (7).

Meşe Fransızlar'ın cediti olan Goller'in dinî hayatlarında da büyük bir önem kazanmıştır. Zaman zaman Goller'e, hem ilâh, hem de mabet olmuştur. İlk zamanlarda meşeyi Goller'in totemi olarak görüyoruz. Sonraları, büyük ormanların ortasındaki yaşlı örneklerle birer Kült olarak hizmet etmekte olduklarına şahit oluyoruz. Bu hal Fransa'da 12. ci, hattâ 13. cü Yüzyıla kadar devam ediyor. Bu eski din ve inanışların devamına, başka şekillere bürünmüş olarak bugün bile Avrupa'nın bir çok yerlerinde raslanmaktadır. Halen Almanya'da, Avusturya'da, Fransa'da, İsviçre'de ormanların bir çok yerlerinde büyük ve yaşlı meşe ağaçlarına İsa ve Meryem resimleri asılır ve bu ağaçlar mukaddes addedilirler. Bilhassa Bretanya yarımadasında bu gibi mukaddes meşelere fazlaca raslanır. İngiliz milletinin de, diğer bir çok milletler gibi meşe ağacına karşı hususî bir alâka beslediğini bugün bile müşahede etmek mümkündür. Nitekim, Büyük Britanya Adası'nın bir çok yerlerinde, büyük ve yaşlı meşeler, hususî bir itina ile korunmakta ve bir çok mevkiler gazino, otel, v.s. gibi umumî yerler meşe adile anılmaktadır.

Çin'de, Mançuri'de meşe iyilik ağacı olarak tanılır. Bu sebeptendir ki, hemen bütün mabetler civarında meşe ağaçları görülür.

L i t e r a t ü r

- 1 — Ateş, Ahmet — Tarzi, Abdulvahap, Farsca Grameri, II, Luğatca ve Bibliyografya, İstanbul 1945.
Muallim Naci Lûgati, Lûgati Naci, İstanbul 1318.
M. Bahattin, Yeni Türkiye Lûgati.
- 2 — Böhner, Konrad, Geschichte der Cecidologie, Bd. I, Mittenwald (Bayern), 1934.
- 3 — Camus, A., Les chennes, Tom I, Paris 1934.
- 4 — Halim Baki, Ağaç Sevgisi, Ankara.
- 5 — İnal, Selâhattin, Palamut meşesi ormanları, coğrafi yayılışı, ekonomik önemi ve amenajman esasları, Ankara 1953.
- 6 — İstatistik Genel Müdürlüğü, Genel Nüfus Sayımı İstatistiği 1950.
- 7 — Jaquot, A., La Forêt son Role dan la Nature et les societe, Paris 1911.
- 8 — Kotschy, Theodor, Reise in Cilicischen Taurus. Cotha, 1858, S. 302.
- 9 — Kozak, Fikri, Olimpiyatlarda meşe, Orman ve Av 1937, Sayı I, Ankara.
- 10 — Oöfele, Felix, Vorgeschichte zur Cecidologie der Klassischen Schriftsteller in Konrad Böhner, Geschichte der Cecidologie, Bd. I, 1934, Mittenwald (Bayern)
- 11 — Salisch, Heinrich, von "Forstästhetik", Berlin 1911.
- 12 — Schmitschek, Erwin, Forstinsekten der Türkei und ihre Umwelt, Wien 1944.
- 13 — Schwarz, Otto, Monographie der Eichen Europas und des Mittelmeergebietes, Bd. I, Berlin 1936.
- 14 — Wissowa, Georg, Pauly's Real Ansiclopädie der klassischen Altertumswissenschaften, Bd. 5 Stuttgart 1905.
- 15 — Yund, Kerim, Türklerde ağaç medeniyeti, Orman ve Av, Sayı 9, Yıl 1947.